

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ім. В. М. Корецького

АРТЮХОВА ВАЛЕРІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 343.343.3

**ХУЛІГАНСТВО: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ
ТА КРИМІНОЛОГІЧНЕ ПІЗНАННЯ**

Спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті держави і права ім. В. М. Корецького Національної академії наук України.

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України
МУЗИКА Анатолій Ананійович,
Державний науково-дослідний інститут
МВС України, провідний науковий
співробітник науково-дослідної лабораторії
кримінологічних досліджень та проблем
запобігання злочинності

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор
БУРДІН Володимир Миколайович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
декан юридичного факультету

доктор юридичних наук, доцент
ЗАГИНЕЙ-ЗАБОЛОТЕНКО
Зоя Аполлінаріївна,
Верховний Суд, начальник відділу єдності
правових позицій правового управління III
департаменту аналітичної та правової роботи
апарату

Захист відбудеться 25 лютого 2021 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.236.02 Інституту держави і права ім. В. М. Корецького Національної академії наук України за адресою: 01001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту держави і права ім. В. М. Корецького Національної академії наук України за адресою: 01001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

Автореферат розіслано 22 січня 2021 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
доктор юридичних наук

О. О. Кваша

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Громадський порядок належить до основних засад суспільного життя держави. В Конституції України визначено, що в інтересах громадського порядку можуть бути обмежені навіть права людини і громадянина. Йдеться про свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань (ч. 3 ст. 34), свободу світогляду і віросповідання (ч. 2 ст. 35), свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації (ч. 1 ст. 36), право збиратися мирно без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації (ч. 1 ст. 39). Також відповідно до Основного Закону України виключно законами України визначаються основи забезпечення громадського порядку (п. 17 ч. 1 ст. 92), Кабінет Міністрів України здійснює заходи щодо забезпечення громадського порядку (п. 7 ст. 116). Кримінальний кодекс України (далі – КК України) до основних своїх завдань відносить правове забезпечення охорони громадського порядку (ч. 1 ст. 1).

Одним із найпоширеніших кримінальних правопорушень¹ проти громадського порядку в Україні є хуліганство. Воно порушує громадський спокій, норми суспільної моралі, зневажає результати людської праці, посягає на фізичну й моральну недоторканність громадян, завдає шкоди здоров'ю потерпілих та їх власності. На ґрунті хуліганства нерідко вчиняються більш тяжкі злочини.

За даними Міністерства внутрішніх справ та Офісу Генерального прокурора, упродовж 2010 – 2019 рр. в Україні правоохоронними органами було зареєстровано 54 784 випадків хуліганства (у 2010 р. – 9207, 2011 р. – 8866, 2012 р. – 7159, 2013 р. – 6315, 2014 р. – 4962, 2015 р. – 4120, 2016 р. – 3973, 2017 р. – 3437, 2018 р. – 3344, 2019 р. – 3401). Незважаючи на відносну стабільність у цій сфері статистичного обліку, і навіть певне скорочення абсолютних показників останніми роками, «ціна» хуліганства є занадто високою.

У сучасній кримінально-правовій та кримінологічній науці проблемі хуліганства присвячені праці, зокрема таких науковців, як: І. М. Даньшин, М. Й. Коржанський, В. С. Комісаров, В. М. Кудрявцев, Н. Ф. Кузнецова, В. В. Кузнецов, В. А. Ломако, П. С. Матишевський, М. Л. Наклович, Ю. М. Ткачевський, А. П. Тузов, Є. В. Фесенко, С. С. Яценко.

Доволі часто хуліганство постає предметом кримінально-правових, кримінологічних, криміналістичних, психолого-юридичних, адміністративно-правових та соціологічних досліджень. В Україні захищена низка дисертацій, зокрема: Г. І. Піщенко «Попередження хуліганства (кримінально-правовий і кримінологічний аспекти)» (м. Київ, 1999 р.), В. В. Налуцишин «Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України)» (м. Київ, 2007 р.), В. О. Калашнік «Психолого-юридична характеристика хуліганства» (м. Київ,

¹ Залежно від аспекту пізнання хуліганства у дослідженні вживаються різні законодавчі терміни – «кримінальне правопорушення», «злочин» або «кримінальний проступок».

2009 р.), П. М. Артёмов «Субкультура футбольних хуліганів: фактори формування та особливості прояву на пострадянському просторі» (м. Харків, 2009 р.), Л. О. Кузнецова «Кримінальна відповідальність за хуліганство: порівняльно-правове дослідження» (м. Київ, 2011 р.), Л. М. Волкова «Адміністративно-правова протидія дрібному хуліганству» (м. Запоріжжя, 2012 р.), М. М. Єфімов «Криміналістична характеристика та особливості розслідування хуліганства» (м. Дніпро, 2015 р.), О. А. Івахненко «Кримінальна відповідальність за хуліганські діяння» (м. Харків, 2015 р.), О. А. Галемін «Кримінальна відповідальність за хуліганство, пов'язане з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії» (м. Дніпро, 2017 р.).

Крім зазначеного доробку, дисертація ґрунтується також на інших працях вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема таких, як: Д. С. Азаров, Ю. М. Антонян, С. Р. Багіров, М. І. Бажанов, В. С. Батиргарєєва, Ю. В. Баулін, П. С. Берзін, Ю. Д. Блувштейн, М. І. Блум, В. І. Борисов, Л. П. Брич, В. М. Бурдін, Л. Д. Гаухман, Я. І. Гілінський, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, О. П. Горох, В. К. Грищук, Н. О. Гуророва, П. С. Дагель, А. І. Долгова, В. М. Др'омін, О. М. Джужа, О. О. Дудоров, З. А. Загиней-Заболотенко, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, М. В. Карчевський, О. О. Кваша, О. В. Козаченко, О. М. Костенко, О. Г. Кулик, В. М. Куц, О. М. Литвинов, В. В. Лунєєв, В. Б. Малінін, М. І. Мельник, А. А. Музика, В. О. Навроцький, В. Ф. Оболенцев, М. І. Панов, О. Ф. Парф'онов, Є. О. Письменський, А. В. Савченко, О. Б. Сахаров, Є. Л. Стрельцов, В. Я. Тацій, В. П. Тихий, В. О. Туляков, В. І. Тютюгін, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, Н. М. Ярмиш.

Попри значну кількість праць, присвячених проблематиці хуліганства, наразі залишається невирішеною низка важливих питань, пов'язаних із юридичними ознаками цього кримінального правопорушення, кримінально-правовою кваліфікацією відповідних дій, розмежуванням злочину і кримінального проступку, розробленням дієвих напрямів запобігання хуліганству в Україні. Сьогодні тема дослідження значною мірою актуалізована законодавчими новелами (1 липня 2020 р. набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 р. № 2617–VIII, яким внесено до КК України категорії «кримінальне правопорушення» та «кримінальний проступок»), а також через діяльність робочої групи з питань розвитку кримінального права (у складі Комісії з питань правової реформи), яка працює над створенням нового КК України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Тема дисертації відповідає, зокрема: Національній стратегії у сфері прав людини (затверджена Указом Президента України від 25 серпня 2015 р., № 501); Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав

людини на період до 2020 року (затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р); Стратегії розвитку наукових досліджень НАПрН України на 2016–2020 роки (затверджена постановою загальних зборів НАПрН України від 3 березня 2016 р.).

Дослідження виконано у межах теми науково-дослідної роботи відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України «Проблеми підвищення ефективності кримінальної юстиції України» (I кв. 2017 р. – IV кв. 2019 р., номер державної реєстрації 0117U002703).

Тема дисертації затверджена Вченою радою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України 20.02.2013 р.; уточнена Вченою радою Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України 31.10.2019 р.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є комплексна і системна розробка кримінально-правових та кримінологічних проблем протидії хуліганству, формування на цій основі пропозицій щодо вдосконалення положень кримінального законодавства України і його практичного застосування, запобігання таким кримінальним правопорушенням.

Для досягнення цієї мети сформульовано такі *завдання*:

- охарактеризувати об'єкт хуліганства;
- розкрити сутність поняття «громадський порядок»;
- визначити об'єктивну сторону хуліганства, зокрема: проаналізувати поняття «особлива зухвалість» та «винятковий цинізм»; запропонувати класифікацію знярядь вчинення хуліганства та їх визначення;
- охарактеризувати суб'єктивні ознаки хуліганства;
- здійснити аналіз кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак складу хуліганства, визначити доцільність їх законодавчого закріплення у цьому складі кримінального правопорушення;
- виявити практичні проблеми кваліфікації хуліганства; визначити ключові критерії відмежування хуліганства від дрібного хуліганства; розглянути питання щодо розмежування хуліганства та суміжних складів кримінальних правопорушень, розробити основні критерії такого розмежування;
- надати кримінологічну характеристику хуліганства;
- здійснити кримінологічну характеристику особистості злочинця-хулігана та сформулювати його сучасний кримінологічний портрет;
- розкрити причини й умови вчинення хуліганства;
- охарактеризувати жертву хуліганства та її роль у вчиненні злочину, створити її типовий віктимологічний портрет та сформулювати типологію жертв аналізованого злочину;
- розробити комплекс заходів запобігання хуліганству на загальносоціальному та спеціально-кримінологічному рівнях;

– сформулювати рекомендації щодо вдосконалення кримінального законодавства.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері кримінально-правової охорони громадського порядку та запобігання кримінальним правопорушенням проти громадського порядку.

Предметом дослідження є склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 296 КК України, та кримінологічний потенціал протидії цьому явищу.

Методи дослідження. Під час дослідження використані загальнонаукові та спеціальні методи пізнання правових явищ. *Діалектичний метод* було використано у кожному підрозділі дослідження; *методи дедукції та індукції, аналізу і синтезу* допомогли визначити структурно-логічну схему дослідження; застосування *історичного методу* сприяло вивченню процесу становлення наукових поглядів щодо складу злочину в цілому та хуліганства зокрема (підрозділи 1.1 – 1.3); *системний метод* слугував кримінально-правовому аналізу складу хуліганства (підрозділи 1.1 – 1.3), розробці його кримінологічної характеристики (підрозділи 2.1 – 2.2), з'ясуванню причин та умов його вчинення (підрозділ 3.1), виробленню заходів запобігання (підрозділ 3.3); *порівняльно-правовий метод* використовувався для вивчення зарубіжного досвіду правового регулювання кримінальної відповідальності за вчинення дій, що порушують громадський порядок (підрозділи 1.1 – 1.3), а також під час дослідження кваліфікуючих ознак хуліганства (підрозділ 1.4), розмежування хуліганства й інших складів кримінальних правопорушень, та його відмежування від адміністративних проступків (підрозділ 1.5); *догматичний метод* застосовувався під час встановлення змісту окремих кримінально-правових ознак складу хуліганства (підрозділи 1.1–1.3), причин та умов вчинення хуліганства (підрозділ 3.1); *метод моделювання* став у пригоді для формулювання рекомендацій, спрямованих на вдосконалення кримінального законодавства (розділ 1); застосування *методу лінгвістичного тлумачення* сприяло встановленню та розмежуванню ознак «особлива зухвалість» і «винятковий цинізм» (підрозділ 1.2); *соціологічний метод* (аналіз кримінальних справ, опитування практичних працівників) слугував дослідженню окремих ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 296 КК України, виявленню проблем правозастосування під час кваліфікації хуліганських дій (розділ 1), встановленню кримінологічної характеристики особистості злочинця-хулігана та потерпілого від хуліганства (підрозділи 2.2, 3.2), детермінації хуліганства (розділ 3); *статистичний метод* застосовувався для аналізу емпіричної інформації (розділи 1 – 3 дисертації).

Емпіричну базу дослідження становлять результати вибіркового узагальнення матеріалів 400 архівних кримінальних проваджень за ст. 296 КК України, розглянутих судами України протягом 2010 – 2018 рр.; узагальнені дані опитування 296 працівників поліції та 55 суддів місцевих загальних судів міст Києва та Харкова; практика Європейського суду з прав людини; узагальнення судової практики, здійснені Верховним Судом

України, Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ; статистична звітність за 2010 – 2019 рр. Департаменту інформаційно-аналітичного забезпечення Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України та інших відомств.

Теоретичну основу дисертації становлять наукові праці зі загальної теорії права, кримінального права та інших галузей права, а також енциклопедичні та довідкові видання.

Нормативною основою дослідження є Конституція України, міжнародні нормативно-правові акти, кримінальне, кримінальне процесуальне законодавство, інші закони та підзаконні нормативно-правові акти України, законодавчі акти деяких зарубіжних країн.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є комплексним і системним теоретико-прикладним розв'язанням сучасних проблем кримінально-правової та кримінологічної протидії хуліганству. Зокрема, в дисертації

уперше:

1) на підставі аналізу теоретичних положень, а також вивчення та узагальнення матеріалів судової практики висунуто й обґрунтовано наукову гіпотезу: хуліганства без суспільно небезпечних наслідків не буває; запропоновано нову редакцію ч. 1 ст. 296 КК України, відповідно до якої склад хуліганства є матеріальним, а також доповнити статтю приміткою;

2) за результатами дослідження емпіричного матеріалу здійснено класифікацію предметів, які можуть застосовуватися під час хуліганства: 1) *«ситуативно придбані предмети»* – знаряддя, що використовуються для вчинення хуліганських дій, визначених ч.ч. 1 – 3 ст. 296 КК України; 2) *«спеціальні предмети»* – знаряддя, що використовуються винятково для вчинення хуліганських дій, визначених ч. 4 ст. 296 КК України. Запропонований поділ знарядь вчинення хуліганства на види слугуватиме правильній кваліфікації аналізованого кримінального правопорушення;

3) виявлено законодавчу прогалину щодо відсутності складів злочину або кримінального проступку (чи адміністративного правопорушення) за умисне знищення або пошкодження майна у розмірі меншому, ніж передбачено ст. 194 КК України (великий або особливо великий розмір); на практиці зазначена вада зумовлює «штучне» збільшення кількості дій, що кваліфікуються як хуліганство;

4) розроблено віктимологічну характеристику жертв хуліганства, на підставі якої сформовано типовий віктимологічний портрет жертви *хуліганства* – чоловік віком від 19 до 30 років, громадянин України, українець, неодружений, з вищою або незакінченою вищою освітою, офіційно працевлаштований, не схильний до вживання алкогольних напоїв, зі злочинцем не знайомий; перед вчиненням злочину поводить себе нейтрально, під час посягання – активно вчиняє дії, спрямовані на припинення злочину, у подальшому – звертається до правоохоронних органів. Сформовано

типологію жертв хуліганства за ступенем віктимності, надано їм характеристику;

5) обґрунтовано перспективний напрям протидії аналізованому кримінальному правопорушенню – душпастирська діяльність, кримінологічний потенціал якої може бути успішно реалізованим у запобіганні хуліганству (про що свідчить позитивна динаміка у сфері запобігання іншим злочинам), особливо у взаємодії з інститутом пробації;

удосконалено:

б) критичне розуміння конститутивних ознак складу хуліганства – «особлива зухвалість» та «винятковий цинізм», які характеризують відповідні дії та визначають їх сутність, на підставі чого запропоновано виключити ці ознаки з диспозиції ст. 296 КК України, замінивши ознакою «особлива нахабність»;

7) кримінально-правове визначення поняття громадського порядку – це сукупність охоронюваних КК України суспільних відносин, які характеризуються тим, що вони: закріплені у нормах права та історично сформованих нормах моралі; уособлюють культурні, моральні та естетичні соціальні норми, які визначають правила поведінки людей у таких сферах діяльності, як побут, виробництво, дозвілля, сім'я, спорт, охорона здоров'я; є виразником нормального стану стосунків між людьми, належного ставлення до здоров'я осіб, державної, комунальної, приватної чи іншої форми власності;

8) дефініцію поняття хуліганського мотиву – це сформована на підставі антисоціальної установки особистості, а також під впливом зовнішніх чинників спонука суб'єкта кримінального правопорушення, яка характеризується зневажливим ставленням до існуючих у суспільстві норм поведінки і моралі та проявляється зовні у деструктивних, особливо нахабних діях, наслідком яких є порушення громадського порядку;

9) в аспекті *de lege lata* – наукове розуміння мети досліджуваного складу кримінального правопорушення, яку запропоновано визначити як ствердження винуватим свого патологічного «Я», тобто «слабкого Его», на шкоду іншим людям, інтересам громади, суспільства, держави; додатково аргументована хибність ототожнення зазначеної мети з обов'язковими ознаками цього складу кримінального правопорушення – мотивом (явна неповага до суспільства) та діями, що мають своїм результатом грубе порушення громадського порядку;

10) доводи прикладного характеру щодо розмежування хуліганства і суміжних умисних кримінальних правопорушень: проти життя та здоров'я особи (ст.ст. 121, 122, 125–127 КК України), умисного знищення та пошкодження майна (ст. 194 КК України), інших кримінальних правопорушень проти громадського порядку (ст.ст. 293–295, 299 КК України), а також відмежування цього кримінального правопорушення від дрібного хуліганства (ст. 173 КУпАП);

11) кримінологічний портрет особи злочинця-хулігана (на підставі врахування соціально-демографічних і морально-психологічних рис,

кримінально-правових ознак сучасних хуліганів), яким є чоловік віком від 19 до 30 років, громадянин України, українець, неодружений, який не має на утриманні неповнолітніх дітей; особа з повною загальною середньою чи професійно-технічною освітою, яка не працює і мешкає у місті (обласному центрі) та не має судимості, позитивно характеризується, схильна до вживання алкогольних напоїв, психічно та фізично здорова; вчиняє хуліганські дії, як правило, самостійно, не контролюючи власні емоції, з метою ствердження свого патологічного «Я», тобто «слабкого Его», на шкоду іншим людям, інтересам громади, суспільства, держави;

12) розуміння заходів: загальносоціального запобігання хуліганству (виховання молоді, зменшення рівня вживання алкогольних напоїв населенням, підвищення організації дозвілля та зайнятості населення, вирішення соціальних проблем села, обмеження поширення інформації, що пропагує насильство і жорстокість, покращення якості роботи національної поліції, посилення громадського контролю у сфері охорони громадського порядку); спеціально-кримінологічного запобігання аналізованому кримінальному правопорушенню, який включає й індивідуальні заходи запобігання (своєчасне виявлення потенційних хуліганів, профілактична робота з такими особами, правові та інформаційні заходи, виявлення топографії хуліганства, використання технічних засобів у правоохоронній діяльності);

дістали подальшого розвитку наукові положення про:

13) практичну доцільність конкретизації законодавчого розуміння поняття «публічний порядок» (що вживається в нормативно-правових актах, які регулюють діяльність правоохоронних органів) – у зв'язку з його неузгодженістю з поняттям «громадський порядок» та фактичною підміною останнього;

14) загальну кримінологічну характеристику хуліганства за кількісно-якісними показниками (рівень (злочинності та судимості), динаміка, структура, «ціна злочину», географія злочину), латентність, особистість злочинця;

15) ключовий фактор формування мотивації хуліганської поведінки, яким є негативні особистісні риси хуліганів, що відображають стійкі індивідуальні властивості (агресивність, імпульсивність, егоїзм, негативізм, фанатизм);

16) основні умови вчинення хуліганства – *суб'єктивні* (недоліки виховання, схильність до вживання алкогольних напоїв, неорганізованість дозвілля та безробіття) та *об'єктивні* (тотальна пропаганда ЗМІ культури насильства і жорстокості, вади в діяльності органів кримінальної юстиції, відсутність дієвих допоміжних громадських формувань з охорони правопорядку, нерідко – провокаційна поведінка потерпілих, урбанізація).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані у дослідженні положення, висновки та рекомендації використовуються (чи можуть використовуватися) у таких сферах:

– *науково-дослідній* – для подальшого вивчення теоретичних проблем кримінально-правової та кримінологічної протидії кримінальним правопорушенням проти громадського порядку загалом та хуліганства зокрема;

– *правотворчій* – для подальшого вдосконалення КК України та інших нормативно-правових актів;

– *правозастосовній* – під час вирішення проблемних питань кваліфікації хуліганства та суміжних кримінальних правопорушень, а також у процесі вивчення та узагальнення судової практики судами України (акт впровадження результатів дисертації в діяльність Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19.11.2015 р. № 223-2276/0/4-15);

– *навчальній* – під час підготовки відповідних розділів підручників і навчальних посібників, викладанні кримінального права, кримінології у вищих навчальних закладах юридичного спрямування та на юридичних факультетах вишів.

Особистий внесок здобувача. Викладені у дисертації висновки і положення, що становлять її новизну, ґрунтуються на власних дослідженнях. В опублікованій у співавторстві з А. А. Музикою науковій праці особистим внеском здобувача є власні теоретичні розробки щодо рівня латентності хуліганства, її класифікації та формулювання редакції ст. 296 КК України (включно з приміткою).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертації були оприлюднені на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах: «Політика в сфері боротьби зі злочинністю» (Івано-Франківськ, 11 – 16 березня 2014 р.); «Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні» (Ужгород, 27 – 28 лютого 2015 р.); «Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності» (Одеса, 13 листопада 2015 р.); «Протидія злочинності в Україні: кримінально-правові та кримінологічні аспекти» (Миколаїв, 26 травня 2016 р.), «Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи» (Харків, 9 грудня 2016 р.), «Актуальні проблеми прав людини, яка перебуває в конфлікті зі законом, крізь призму правових реформ» (Київ, 2 грудня 2016 р.); «Кримінально-правові та кримінологічні засоби протидії злочинам проти громадської безпеки та публічного порядку» (Харків, 18 квітня 2019 р.); «Кримінальне правопорушення: національний та зарубіжний виміри» (Одеса, 24 травня 2019 р.); «Наукові пошуки у III тисячолітті: соціальний, правовий, економічний та гуманітарний виміри» (Кропивницький, 31 травня – 1 червня 2019 р.); «Сучасні кримінологічні дослідження: методи, напрями, перспективи» (Київ, 14 листопада 2019 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення, висновки і практичні результати дослідження викладено в 16 наукових публікаціях, з яких: 5 статей опубліковано в наукових фахових виданнях України, 1 стаття – в зарубіжному виданні, 10 – тези виступів на науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що включають десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг дисертації – 301 сторінка, із них основний текст – 215 сторінок, список використаних джерел (463 найменування) – 38 сторінок, 9 додатків – 48 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** дисертації висвітлені положення, що наведені вище – у структурній частині автореферату «Загальна характеристика роботи».

Розділ 1 «Кримінально-правовий аналіз складу хуліганства: дискусійні положення» складається із п'яти підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Об'єкт і проблема юридичної визначеності складу хуліганства»* підтримано підхід, згідно з яким основним безпосереднім об'єктом хуліганства є громадський порядок (суспільні відносини, що потерпають від хуліганства і яким заподіюється реальна шкода у певний час і в конкретному місці). Додатковим обов'язковим альтернативним об'єктом хуліганства (поряд із громадським порядком) визнаються суспільні відносини, яким також завдається шкода (здоров'я громадян, власність фізичних або юридичних осіб тощо). Для особливо кваліфікованого складу злочину (ч. 3 ст. 296 КК України) характерним є додатковий обов'язковий безпосередній об'єкт – правомірна діяльність представників влади або громадськості, які виконують обов'язки з охорони громадського порядку або громадян, які припиняють хуліганські дії.

За результатами вивчення матеріалів судової практики встановлено, що хуліганські дії завжди зумовлюють настання суспільно небезпечних наслідків – передусім потерпає громадський порядок; шкода йому завдається виключно через заподіяння шкоди конкретним потерпілим або юридичним особам. Тому у кримінальних провадженнях про хуліганство зазвичай фігурують такі факультативні ознаки об'єкта складу злочину, як «потерпілий від кримінального правопорушення» та «предмет кримінального правопорушення». Це додатково свідчить на користь визнання хуліганства кримінальним правопорушенням з матеріальним складом.

Доведена хибність судової практики щодо неможливості звільнення винних осіб від кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 296 КК України на підставі ст. 46 КК України.

У *підрозділі 1.2 «Об'єктивна сторона хуліганства і проблеми кваліфікації»* підтримано позицію, відповідно до якої єдиною можливою формою вчинення хуліганства є дія. «Особлива зухвалість» і «винятковий цинізм» – це ознаки, що характеризують хуліганські дії. Запропоновано замінити їх ознакою «особлива нахабність». Наслідки вчинення хуліганства можуть бути як матеріальними, так і нематеріальними; наведено їх види; виявлено законодавчу недосконалість конструкції ст. 194 КК України (умисне знищення або пошкодження майна), яка призводить до помилкової

кваліфікації відповідних дій за ст. 296 КК України; запропоновано внести зміни до п. 2 примітки ст. 185 КК України – шляхом зниження межі розміру шкоди, необхідної для кваліфікації за ст. 194 КК України, а також доповнити КУПАП статтею, яка б передбачала відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна у незначному розмірі.

Аргументована необхідність законодавчої зміни існуючого формального складу хуліганства на матеріальний та запропонована нова редакція ст. 296 КК України. Досліджено такі факультативні ознаки об'єктивної сторони хуліганства, як місце і час вчинення кримінального правопорушення, що мають значення для встановлення ступеня суспільної небезпеки кримінального правопорушення. Проаналізовано обов'язкову ознаку об'єктивної сторони особливо кваліфікованого складу хуліганства, передбаченого ч. 4 ст. 296 КК України – знаряддя вчинення кримінального правопорушення; класифіковано предмети, які можуть бути застосовані під час хуліганства. Виявлено перспективний напрям розвитку вітчизняного кримінального законодавства щодо розширення переліку кримінальних правопорушень (зокрема, хуліганство), за вчинення яких до юридичних осіб (наприклад, громадських організацій уболівальників футболу) можуть застосовуватись заходи кримінального-правового характеру.

У підрозділі 1.3 «Суб'єктивні ознаки хуліганства і проблеми кваліфікації» встановлено, що суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 296 КК України, в аспекті посягання як на основний безпосередній об'єкт (громадський порядок), так і на додатковий обов'язковий альтернативний об'єкт (здоров'я особи, власність) характеризується умисною формою вини. Для досліджуваного виду кримінального правопорушення властиві такі спеціальні види умислу, як альтернативний (за характером змісту), раптовий та в окремих випадках – заздалегідь обдуманий (за умовами виникнення і формування). Розкрито зміст хуліганського мотиву, сформульовано визначення цього поняття. Досліджено мету аналізованого складу кримінального правопорушення та запропонована дефініція відповідного поняття.

У підрозділі 1.4 «Кваліфікуючі ознаки хуліганства (за матеріалами судової практики)» досліджено кваліфікуючі ознаки хуліганських дій, передбачених частинами 2 – 4 ст. 296 КК України. Встановлено, що порівняно з іншими кваліфікованими видами цього злочину, за кількісним показником переважає хуліганство, вчинене групою осіб. Хуліганські дії, вчинені у співучасті, характеризуються простою формою співучасті та вчиняються, як правило, за участі двох дорослих осіб, попередньо знайомих між собою, або групами осіб, які мали короткостроковий характер існування. Аргументована недоцільність доповнення ст. 296 КК України такими кваліфікуючими ознаками, як вчинення кримінального правопорушення групою осіб за попередньою змовою, організованою групою або злочинною організацією. Підтримано пропозиції щодо необхідності включення кваліфікуючої ознаки «вчинення злочину особою повторно» до ч. 2 ст. 296 КК України. Ознаку складу кримінального правопорушення «вчинення

хуліганства особою, яка раніше була засуджена за цей злочин», запропоновано виключити із ч. 3 ст. 296 КК України.

У зв'язку із наявністю в КК України складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 342 КК України, визнана недоцільною наявність кваліфікуючої ознаки хуліганства – «опір представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії». Доведено, що представником влади, в контексті ч. 3 ст. 296 КК України, може бути виключно працівник відповідного державного правоохоронного органу; для кваліфікації відповідних дій не має значення факт усвідомлення правопорушником статусу особи, що припиняє хуліганські дії (працівник правоохоронного органу чи представник громадськості), чи наявності у неї відповідних правових обов'язків на здійснення такої діяльності; словосполучення «інші громадяни, які припиняли хуліганські дії», запропоновано змінити на конструкцію «особи, які припиняли хуліганські дії».

У підрозділі 1.5 «Межі складу хуліганства порівняно із суміжними правопорушеннями» досліджено критерії відмежування хуліганства від дрібного хуліганства (ст. 173 КУпАП), а також питання про розмежування складу хуліганства й окремих умисних кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи (ст.ст. 121, 122, 125–127 КК України), умисного знищення та пошкодження майна (ст. 194 КК України), інших кримінальних правопорушень проти громадського порядку (ст.ст. 293–295, 299 КК України). Крім того, розглянуто актуальне питання про внесення до КК України змін щодо запровадження категорій кримінального правопорушення та кримінального проступку, впливу таких змін на кримінально-правовий статус хуліганства.

Розділ 2 «Кримінологічна характеристика хуліганства та особистості злочинця-хулігана» складається із двох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Кількісно-якісні показники хуліганства» здійснено кримінологічну характеристику хуліганства на підставі таких кримінологічних показників, як: кількісно-якісні показники (рівень злочинності та судимості, динаміка, структура, «ціна» та «географія» такого виду злочинності), латентність. Додатково розглянуто кримінологічно значущі показники часу вчинення кримінального правопорушення, складів інших кримінальних правопорушень, що вчиняються з хуліганством у сукупності.

Досліджуючи показник рівня злочинності, виявлено, що показник хуліганства у загальному масиві усіх зареєстрованих кримінальних правопорушень є незначним (0,4%), натомість простежується динаміка зростання частки таких дій у загальній системі злочинності (від 0,3% у 2010 р. до 0,8% у 2019 р.). Показники рівня судимості складають 42,5% відносно кількості зареєстрованих повідомлень про вчинення злочинів, та 79,8% щодо кількості осіб, яким повідомлено про підозру за вчинення відповідних дій. Це свідчить про те, що менше половини зареєстрованих

злочинів за ст. 296 КК України одержують належну кримінально-правову оцінку. Вивчаючи динаміку хуліганства, встановлено, що вчинення таких дій зменшилось майже втричі, визначено передумови зазначеної ситуації. Виявлено відносні показники коефіцієнтів злочинної інтенсивності та злочинної активності населення; засвідчено поступове їх зменшення упродовж останніх десяти років (з 2,01 у 2010 р. до 0,8 у 2019 р. та з 1,53 у 2010 р. до 0,29 у 2019 р. відповідно).

Результати вивчення рівня латентності хуліганства ілюструють, що цей рівень є досить високим. Виявлено причини латентності хуліганства шляхом аналізу її видів (природна латентність, штучна латентність, «граничні ситуації»). Досліджено питання щодо місця хуліганства в загальній системі злочинності за допомогою таких класифікаційних критеріїв, як родовий об'єкт, форма вини, мотивація злочинної поведінки, вчинення злочину одноособово чи у співучасті, контингент злочинців, регіональна та територіальна ознаки. Визначено «ціну» хуліганства на підставі аналізу матеріальних наслідків його вчинення. Пік вчинення хуліганства припадає на нічний час, здебільшого вчиняється у вихідні дні та п'ятницю. Одночасно із вчиненням хуліганства найчастіше вчиняються злочини проти життя та здоров'я особи (умисне тяжке тілесне ушкодження) та проти власності (грабіж).

У підрозділі 2.2 «Кримінологічна характеристика особистості злочинця-хулігана» на підставі дослідження складових структури особистості злочинця-хулігана (соціально-демографічних і морально-психологічних рис; кримінально-правових ознак хуліганів) сформовано сучасний кримінологічний портрет особи такого злочинця. Запропоновано типологію хуліганів за критерієм ступеня глибини антисуспільної спрямованості осіб (за показниками тривалості і стійкості злочинної поведінки). Визначено три типи хуліганів – злісний, нестійкий та казуальний (випадковий).

Розділ 3 «Кримінологічна детермінація хуліганства та запобігання цьому явищу» складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Причини та умови вчинення хуліганства» підтримано концепт, за якого причиною вчинення кримінального правопорушення є вади людської природи, а саме дефектність інтелектуальної, вольової та емоційної структури особистості злочинця. Визначено, що підставою для формування мотивації злочинної поведінки, що детермінує хуліганство, є антисуспільні риси особистості, що створюють у свідомості особи негативні ціннісні переваги. Мотивація хуліганства, будучи відображенням наявних в особі антисоціальних поглядів та установок, є саме тим внутрішнім чинником, який формує мотив явної неповаги до суспільства та спонукає до вчинення кримінального правопорушення.

Виокремлено негативні особистісні риси хуліганів, що відображають стійкі індивідуальні властивості, як одного з ключових факторів формування мотивації хуліганської поведінки (агресивність, імпульсивність, егоїзм, негативізм, фанатизм). Розглянуто питання про значення біологічних чинників у злочинній поведінці. Визначено суб'єктивні та об'єктивні умови

криміногенної детермінації, встановлено їх особливості. Розглянуто конкретну життєву ситуацію, як окремий фактор детермінації хуліганства. Здійснено класифікацію криміногенних ситуацій під час вчинення хуліганства за критеріями джерела виникнення (як правило, створені самим злочинцем) та змісту (конфліктні та проблемні).

У підрозділі 3.2 «Жертва хуліганства та її роль у вчиненні злочину» здійснено кримінологічну характеристику жертв хуліганства на підставі таких складових, як соціально-демографічні та віктимологічні риси, що дозволило створити типовий (узагальнений) віктимологічний портрет жертви хуліганства. Кримінологічна характеристика особи потерпілого від хуліганства дозволила сформулювати типологію жертв хуліганства за ступенем віктимності (незначним, підвищеним, високим).

У підрозділі 3.3 «Основні напрями запобігання хуліганству в Україні» визначено, що об'єктом загальносоціального запобігання зазначеному виду кримінальних правопорушень є ті деструктивні явища суспільного життя в економічній, соціальній, ідеологічній сферах, що негативно впливають на свідомість осіб, формуючи її криміногенний ухил, та справляють опосередкований вплив на виникнення мотивації до їх вчинення. Об'єктами запобіжних заходів у спеціально-кримінологічному запобіганні хуліганства є: поведінка осіб, схильних до вчинення дій, спрямованих на грубе порушення громадського порядку; криміногенне оточення, що стимулює розвиток в особи деструктивних рис, які формують кримінальну мотивацію щодо вчинення злочину; чинники, які полегшують вчинення хуліганства, створюють для цього сприятливі умови. Запропоновано перспективні загальносоціальні та спеціально-кримінологічні (включно з індивідуальним) напрями запобігання хуліганству. Обґрунтовано, що душпастирська діяльність у взаємодії з інститутом пробації є перспективним напрямом протидії хуліганству (так само – всім іншим видам злочинності). Низкою запропонованих заходів загальносоціального та спеціально-кримінологічного запобігання хуліганству охоплюється і віктимологічний напрям запобігання цьому виду кримінальних правопорушень. Акцентовано на необхідності розроблення і запровадження державної стратегічної програми з протидії злочинності – як ефективного інструменту запобігання різним видам злочинів, а також кримінальним проступкам, зокрема й хуліганству.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що виявилось у комплексній і системній розробці кримінально-правових та кримінологічних проблем протидії хуліганству, формуванні на цій основі пропозицій щодо вдосконалення положень кримінального законодавства України і його практичного застосування, запобігання таким кримінальним правопорушенням. До основних науково

обґрунтованих результатів проведеного дослідження належать, зокрема, такі положення.

I. Щодо об'єкта хуліганства.

Основним безпосереднім об'єктом хуліганства є громадський порядок, тобто суспільні відносини, що потерпають від хуліганства і яким заподіюється реальна шкода у певний час і в конкретному місці; це сукупність охоронюваних КК України суспільних відносин, які характеризуються тим, що вони: закріплені у нормах права та історично сформованих нормах моралі; уособлюють культурні, моральні та естетичні соціальні норми, які визначають правила поведінки людей у таких сферах діяльності, як побут, виробництво, дозвілля, сім'я, спорт, охорона здоров'я; є виразником нормального стану стосунків між людьми, належного ставлення до здоров'я осіб, державної, комунальної, приватної чи іншої форми власності.

Доведено, що здоров'я громадян, власність фізичних або юридичних осіб, нормальна діяльність закладів різних сфер тощо є додатковими обов'язковими альтернативними об'єктами хуліганства, яким завдається шкода поряд із громадським порядком.

Під час вчинення хуліганства шкода громадському порядку завдається виключно через заподіяння шкоди конкретним потерпілим або юридичним особам. Встановлено, що у відповідних кримінальних провадженнях зазвичай фігурували такі факультативні ознаки об'єкта складу злочину, як «потерпілий від злочину» (97,5%) та «предмет злочину» (32,4%).

Для особливо кваліфікованого складу злочину (ч. 3 ст. 296 КК України) характерним є додатковий обов'язковий безпосередній об'єкт – правомірна діяльність представників влади або громадськості, які виконують обов'язки з охорони громадського порядку, або ж громадян, які припиняють хуліганські дії.

В аспекті вчення про об'єкт злочину обґрунтовано такий висновок. Під час застосування судами ст. 46 КК України (звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим) є хибним підхід щодо відмови у застосуванні положень цієї статті до осіб, визнаних винними у вчиненні кримінального проступку, передбаченого ч. 1 ст. 296 КК України. Зокрема, дисертант критично ставиться до концепту Верховного Суду про те, що примирення винного з потерпілим може мати місце лише тоді, коли злочин завдає шкоди приватним інтересам фізичної особи, а не громадському порядку. Стаття 46 КК України не містить винятків щодо її застосування (окрім корупційних кримінальних правопорушень).

II. Щодо об'єктивної сторони хуліганства.

Встановлено, що «особлива зухвалість» і «винятковий цинізм» є ознаками, що характеризують хуліганські дії. Оскільки ці поняття мають дуже близьке лексичне значення, що призводить до різнобою у правозастосуванні, обґрунтована необхідність їх заміни ознакою «особлива нахабність».

На підставі дослідження емпіричного матеріалу здійснено класифікацію предметів, що можуть бути застосовані під час хуліганства:

1) знаряддя, що використовуються для вчинення хуліганських дій, визначених ч.ч. 1 – 3 ст. 296 КК України; їх запропоновано назвати як «ситуативно придбані предмети», тобто будь-які матеріальні цінності, ситуативно та раптово придбані винним під час вчинення хуліганських дій для пошкодження чи знищення майна, заподіяння інших шкідливих наслідків, спричинення тілесних ушкоджень (у разі нанесення тілесних ушкоджень такі предмети не були для цього спеціально пристосовані);

2) знаряддя, що використовуються для вчинення хуліганських дій, визначених ч. 4 ст. 296 КК України; їх запропоновано назвати як «спеціальні предмети», тобто матеріальні цінності, спеціально обрані винним для вчинення злочину; їх використання є небезпечним для життя чи здоров'я оточуючих за своєю природою (вогнепальна та холодна зброя) або вони набувають такої властивості через зміну їхнього цільового використання чи трансформацію таких предметів винуватим.

III. Щодо суб'єктивної сторони хуліганства.

При визначенні хуліганського мотиву слід враховувати внутрішні (тобто ті, що пов'язані з психічною діяльністю особи) і зовнішні (такі, що не залежать від волі особи) детермінанти, які перебуваючи у тісному взаємозв'язку, зумовлюють виникнення у особи бажання вчинити суспільно небезпечне діяння. Визначено, що хуліганський мотив – це сформована на підставі антисоціальної установки особистості, а також під впливом зовнішніх чинників спонук суб'єкта кримінального правопорушення, яка характеризується зневажливим ставленням до існуючих у суспільстві норм поведінки і моралі та проявляється зовні у деструктивних, особливо нахабних діях, наслідком яких є порушення громадського порядку. Цьому виду мотивів, як правило, притаманні такі риси, як раптовість (за часом формування), скороминущість (за тривалістю існування), безпідставність (за джерелом виникнення), антисуспільність (за спрямованістю), примітивність (за складністю), домінантність (за безпосереднім виявом у кримінальному правопорушенні).

Відповідно до чинного закону мету досліджуваного складу кримінального правопорушення не слід ототожнювати із такими обов'язковими ознаками його складу, як мотив (явна неповага до суспільства) та дія. Мету хуліганства запропоновано визначити як ствердження винуватим свого патологічного «Я», тобто «слабкого Его», на шкоду іншим людям, інтересам громади, суспільства, держави.

IV. Щодо вдосконалення законодавства.

1) запропоновано положення ч. 2 ст. 296 КК України доповнити кваліфікуючою ознакою «вчинення хуліганства повторно»; із ч. 3 ст. 296 КК України вилучити ознаки «особою, раніше судимою за цей злочин», «опір представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку»; змінити формулювання

конструкції «інші громадяни, які припиняють хуліганські дії» на словосполучення «інші особи, які припиняють хуліганські дії»;

2) оцінка окремих положень Особливої частини КК України та КУпАП свідчить про існування законодавчої прогалини щодо відсутності складів кримінального або адміністративного правопорушення за умисне знищення або пошкодження майна у розмірі меншому, ніж передбачено ст. 194 КК України (великий або особливо великий розмір), що зумовлює невиправдану кваліфікацію таких дій за ст. 296 КК України;

3) наслідком вчинення хуліганства завжди є заподіяння певної шкоди конкретним особам. Обґрунтовано практичну доцільність зміни існуючого формального складу хуліганства на матеріальний; запропоновано нову редакцію ч. 1 ст. 296 КК України та примітки цієї статті:

«1. Хуліганство, тобто вчинені з мотиву явної неповаги до суспільства особливо нахабні умисні дії, наслідком яких стало грубе порушення громадського порядку, –

карається штрафом від однієї тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста двадцяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років.

.....

Примітка. 1. Грубе порушення громадського порядку – це шкода, що завдана фізичній особі (потерпілому від злочину) або юридичній особі.

2. Під шкодою в цій статті слід розуміти моральну, фізичну або майнову шкоду.

3. Завдана людині фізична шкода – це легкі тілесні ушкодження.

4. Завдана людині або юридичній особі матеріальна шкода – це матеріальні збитки, розмір яких перевищує чотири неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

5. Особлива нахабність – це вкрай зневажливе ставлення винуватого до встановлених у суспільстві норм моралі і закону, ствердження його егоїстичних уподобань, наслідком яких стало грубе порушення громадського порядку у виді заподіяння потерпілій особі побоїв або тілесних ушкоджень, знищення чи пошкодження майна, спричинення іншої шкоди майнового та немайнового характеру».

V. Щодо кримінологічних положень дослідження.

Здійснено кримінологічну характеристику хуліганства за показниками: кількісно-якісні показники (рівень (злочинності та судимості), динаміка, структура, «ціна», «географія»), латентність, особистість злочинця; час вчинення кримінального правопорушення, склад інших кримінальних правопорушень, що вчиняються з хуліганством у сукупності.

Встановлено соціально-демографічні і морально-психологічні риси, а також кримінально-правові ознаки хуліганів; запропоновано сучасний кримінологічний портрет особи злочинця-хулігана. Визначено типологію злочинців-хуліганів за критерієм ступеня глибини антисуспільної спрямованості осіб (за показниками тривалості і стійкості злочинної

поведінки). Розроблена характеристика і визначено такі типи хуліганів: злісний, нестійкий, казуальний (випадковий).

Причиною вчинення конкретного кримінального правопорушення є вади людської природи, а саме дефектність інтелектуальної, вольової та емоційної структури особистості злочинця. Підставою для формування мотивації злочинної поведінки, що детермінує хуліганство, є антисуспільні риси особистості, що створюють у свідомості особи негативні ціннісні переваги. Мотивація хуліганства, будучи відображенням наявних в особи антисоціальних поглядів та установок, є власне тим внутрішнім чинником, який формує мотив явної неповаги до суспільства та спонукає до вчинення кримінального правопорушення.

Визначено негативні особистісні риси хуліганів, що відображають стійкі індивідуальні властивості, як одного з ключових факторів формування мотивації хуліганської поведінки (агресивність, імпульсивність, егоїзм, негативізм, фанатизм). Біологічний фактор людської природи у вчиненні кримінальних правопорушень може впливати на поведінку особи, водночас не може бути визначальним.

Виявлено основні суб'єктивні та об'єктивні умови вчинення хуліганства. До суб'єктивних умов вчинення хуліганства належать недоліки виховання, схильність до вживання алкогольних напоїв, неорганізованість дозвілля та безробіття; до об'єктивних – тотальна пропаганда ЗМІ культу насильства і жорстокості, вади в діяльності органів кримінальної юстиції, відсутність дієвих допоміжних громадських утворень з охорони правопорядку, нерідко – провокаційна поведінка потерпілих, урбанізація.

На підставі вивчення соціально-демографічних та віктимологічних рис потерпілих від хуліганства сформовано типовий віктимологічний портрет жертви хуліганства; здійснено типологію жертв хуліганства за ступенем їх віктимності.

Визначено заходи загальносоціального та спеціально-кримінологічного запобігання хуліганству, які охоплюють також індивідуальні заходи кримінологічного впливу. До заходів загальносоціального запобігання хуліганству, зокрема належать: виховання молоді, зменшення рівня вживання алкогольних напоїв населенням, підвищення організації дозвілля та зайнятості населення, вирішення соціальних проблем села, обмеження поширення інформації, що пропагує насильство і жорстокість, покращення якості роботи національної поліції, посилення громадського контролю у сфері охорони громадського порядку; до заходів спеціально-кримінологічного запобігання – своєчасне виявлення потенційних хуліганів, профілактична робота з такими особами, правові та інформаційні заходи, виявлення топографії хуліганства, використання технічних засобів у правоохоронній діяльності, душпастирська діяльність у взаємодії з інститутом пробації.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Артюхова В. В. Особа злочинця-хулігана (за матеріалами узагальнення судової практики). *Наука і правоохорона*. 2016. № 1 (31). С. 197–204.
2. Артюхова В. В. Потерпілі від хуліганства (за матеріалами узагальнення судової практики). *Наука і правоохорона*. 2016. № 2 (32). С. 122–127.
3. Артюхова В. В. Знаряддя вчинення хуліганства: кримінально-правовий аспект. *Наука і правоохорона*. 2016. № 3 (33). С. 176–183.
4. Артюхова В. В. Хуліганство: характеристика за кримінально-правовими та кримінологічними критеріями. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. № 6 (33). С. 103–115.
5. Артюхова В. В. Об'єктивна сторона хуліганства. *Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України*. 2017. 3 (23). С. 13–19.
6. Артюхова В. В. Суб'єктивна сторона хуліганства. *Eurasian Academic Research Journal*. 2017. 12 (18). С. 128–137.
7. Артюхова В. В. Щодо кількісно-якісних показників хуліганства в Україні. *Політика в сфері боротьби зі злочинністю: матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.* (Івано-Франківськ, 11–16 березня 2014 р.). Івано-Франківськ, 2014. С. 312–314.
8. Артюхова В. В. Алкоголізм як криміногенний чинник хуліганства. *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (Ужгород, 27–28 лютого 2015 р.). Ужгород: Ужгородський національний університет, 2015. С. 148–150.
9. Артюхова В. В. Деякі питання кримінологічної характеристики хуліганства в Україні. *Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності: матеріали всеукр. наук.-практ. конф.* (Одеса, 13 листопада 2015 р.). Одеса: ОДУВС, 2015. С. 10–11.
10. Артюхова В. В. Кримінально-правові ознаки особи злочинця-хулігана. *Протидія злочинності в Україні: кримінально-правові та кримінологічні аспекти: матеріали всеукр. наук.-практ. семінару* (Миколаїв, 26 травня 2016 р.). Миколаїв: Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка, 2016. С. 3–6.
11. Артюхова В. В. Жертва хуліганства: віктимологічний аспект. *Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи: матеріали міжнар. наук. конф., присвяченої 50-річчю кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права* (Харків, 9 грудня 2016 р.). Харків: Право, 2016. С. 203–206.
12. Артюхова В. В. Кваліфікація хуліганства за ознакою «знаряддя вчинення злочину (ч. 4 ст. 296 КК України). *Актуальні проблеми прав людини, яка перебуває в конфлікті зі законом, крізь призму правових реформ: збірник матеріалів міжнар. наук.-практ. конф.* (Київ, 2 грудня 2016 р.). Київ: Ін-т крим.-викон. служби, 2016. С. 61–63.
13. Артюхова В. В. Про кримінально-правове поняття «громадський порядок». *Кримінально-правові та кримінологічні засоби протидії злочинам проти*

громадської безпеки та публічного порядку: зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 25-річчя ХНУВС (Харків, 18 квітня 2019 р.). Харків: ХНУВС, 2019. С. 28–30.

14. Артюхова В. В. Хуліганство як кримінальне правопорушення. *Кримінальне правопорушення: національний та зарубіжний виміри: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 24 травня 2019 р.). Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2019. С. 73–75.*

15. Артюхова В. В. Кримінально-правовий аналіз суб'єкта хуліганства. *Наукові пошуки у III тисячолітті: соціальний, правовий, економічний та гуманітарний виміри: зб. тез IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Кропивницький, 31 травня – 1 червня 2019 р.). Кропивницький: ПВНЗ КІДМУ, 2019. С. 13–15.*

16. Музика А. А., Артюхова В. В. Пропонуємо наукову гіпотезу: хуліганства без суспільно небезпечних наслідків не буває. *Сучасні кримінологічні дослідження: методи, напрями, перспективи: матеріали Міжнар. наук.-практ. круглого столу (Київ, 14 листопада 2019 року,). Київ: ДНДІ МВС України, 2019. С. 158–162.*

АНОТАЦІЯ

Артюхова В. В. Хуліганство: кримінально-правове та кримінологічне пізнання. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Інститут держави і права ім. В. М. Корецького Національної академії наук України, Київ, 2021.

Дисертація є комплексним і системним науковим дослідженням сучасних кримінально-правових та кримінологічних проблем протидії хуліганству. В роботі охарактеризовано об'єкт хуліганства та розкрито сутність поняття «громадський порядок». Визначено об'єктивну сторону хуліганства, зокрема: проаналізовано поняття «особлива зухвалість» та «винятковий цинізм», запропоновано замінити їх ознакою «особлива нахабність»; здійснено класифікацію знарядь вчинення хуліганства та надано їх визначення. Охарактеризовано суб'єктивні ознаки хуліганства. Здійснено аналіз кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак складу хуліганства та визначено доцільність їх законодавчого закріплення у цьому складі кримінального правопорушення. Виявлено практичні проблеми кваліфікації хуліганства. Визначено ключові критерії відмежування хуліганства від дрібного хуліганства; розглянуто питання щодо розмежування хуліганства і суміжних складів кримінальних правопорушень та розроблено основні критерії такого розмежування. Надано кримінологічну характеристику хуліганства. Здійснено кримінологічну характеристику особистості злочинця-хулігана та сформовано його сучасний кримінологічний портрет. Розкрито причини й умови вчинення хуліганства. Охарактеризовано жертву хуліганства та її роль у вчиненні злочину, створено її типовий віктимологічний портрет та сформовано типологію жертв аналізованого злочину. Розроблено комплекс заходів запобігання хуліганству на

загальносоціальному та спеціально-кримінологічному рівнях. Сформульовано рекомендації щодо вдосконалення кримінального законодавства.

Ключові слова: хуліганство, громадський порядок, особлива зухвалість, винятковий цинізм, кримінологічна характеристика злочину, запобігання хуліганству.

АННОТАЦІЯ

Артюхова В. В. Хуліганство: уголовно-правовое и криминологическое познание. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Институт государства и права им. В. М. Корецкого Национальной академии наук Украины, Киев, 2021.

Диссертация является комплексным и системным научным исследованием современных уголовно-правовых и криминологических проблем противодействия хулиганству. В работе охарактеризованы объект хулиганства и раскрыта сущность понятия «общественный порядок». Определена объективная сторона хулиганства, в частности: проанализированы понятия «особая дерзость» и «исключительный цинизм», предложено заменить их признаком «особая наглость»; осуществлена классификация орудий совершения хулиганства и сформулированы их определения. Охарактеризованы субъективные признаки хулиганства. Осуществлен анализ квалифицирующих и особо квалифицирующих признаков состава хулиганства и определена целесообразность их законодательного закрепления в этом составе преступления. Выявлены практические проблемы квалификации хулиганства. Определены ключевые критерии отграничения хулиганства от мелкого хулиганства; рассмотрен вопрос о разграничении хулиганства и смежных составов преступлений, разработаны основные критерии такого разграничения. Представлена криминологическая характеристика хулиганства. Осуществлена криминологическая характеристика личности преступника-хулигана и сформирован ее современный криминологический портрет. Раскрыты причины и условия совершения хулиганства. Охарактеризована жертва хулиганства и ее роль в совершении преступления, создан ее типичный виктимологический портрет и сформирована типология жертв рассматриваемого преступления. Разработан комплекс мероприятий по предотвращению хулиганства на общесоциальном и специально-криминологической уровнях. Сформулированы рекомендации по совершенствованию уголовного законодательства.

Ключевые слова: хулиганство, общественный порядок, особая дерзость, исключительный цинизм, криминологическая характеристика преступления, предотвращение хулиганства.

ABSTRACT

Artiukhova V. V. Hooliganism: Criminal and Criminological Understanding. – Qualification Research Paper with Manuscript Copyright.

Thesis for the degree of a Candidate of Legal Sciences specializing in 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Criminal Executive Law. – V.M. Koretsky Institute of State and Law of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2021.

The present thesis is a comprehensive system research of contemporary criminal and criminological problems related to countering hooliganism. Based on the results of this research, justified proposals are suggested for improving provisions of Ukrainian criminal law and its application in practice, and a theoretical model is developed for preventing such criminal offenses.

The research support an approach, according to which public order is recognized as an immediate object of hooliganism.

The author agrees with the position, according to which the only possible form of committing hooliganism is an action. Characteristics of an action include its “extreme impertinence” and “exceptional cynicism”. Comparative analysis of these characteristics is presented, based on the results of which it is suggested they should be replaced with such characteristics as “extreme impudence”.

The author furthermore mentioned a legislative gap in a definition of hooliganism that leads to an ambiguous understanding of a phrase “grave disruption of public order” both as an action and as a consequence of the former. Arguments are provided for a legislative change of the current formal elements of hooliganism for material elements; respective wording of Part 1 Article 296 of the Criminal Code is suggested as well as a note to be added to the article.

Based on the results of analysis of the mandatory characteristic of the specially qualified elements of hooliganism as envisaged in Part 4 Article 296 of the Criminal Code of Ukraine (items used for committing hooliganism), classification of items is suggested (“situationally acquired items”, “special items”), and definitions are provided.

The thesis analyzes qualifying and especially qualifying characteristics of hooliganism provided for in Parts 2-4 Article 296 of the Criminal Code of Ukraine.

The author studies the criteria distinguishing hooliganism from petty hooliganism (Article 173 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses), and distinguishing elements of hooliganism from elements of individual criminal offenses aimed at person’s life and health (Articles 121, 122, 125–127 of the Criminal Code of Ukraine), deliberate destruction and damage of property (Article 194 of the Criminal Code of Ukraine) as well as other criminal offenses against public order (Articles 293–295, 299 of the Criminal Code of Ukraine). The author discusses legislative amendments to the Criminal Code of Ukraine for introducing such categories as “criminal offense” and “misdemeanor”, and the impact of such changes on the criminal legal status of hooliganism.

The thesis provides criminological characterization of hooliganism using criminological indicators (quantitative and qualitative indicators: rate of crime and

criminal record, dynamics, structure, price, geography; latency; perpetrator's identity; time of offense; elements of other offenses committed in conjunction with hooliganism).

The thesis describes a contemporary criminological portrait of a criminal hooligan based on the results of examination of social, demographic, moral and psychological features as well as criminal legal characteristics of hooligans. The author suggest a typology of hooligans.

The author agrees with the concept, according to which the cause of committing a criminal offense is defects of a human nature (its imperfection), namely deficiency of intellectual, volitional, and emotional structures of the individual. The grounds for development of motivation for criminal behavior determining hooliganism are anti-social features of personality.

Negative personal characteristics of hooligans are identified that reflect strong individual features that one of the key factors forming the motivation of hooligan behavior (aggression, impulsiveness, selfishness, negativism, fanaticism).

Conditions of commitment of hooliganism are furthermore examined.

Criminological characterization of victims of hooliganism is provided using such components as social, demographic, and victimological features. On the basis of this, a typical (generalized) victimological portrait of a victim of hooliganism is provided as well as typology of victims of hooliganism according to the level of victimhood.

The main areas of prevention of hooliganism in Ukraine are discussed (general social and special criminological, which also includes individual prevention measures).

Key words: hooliganism, public order, extreme impertinence, exceptional cynicism, criminological characteristics of a crime, prevention of hooliganism.

Підписано до друку 18.01.2021 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Друк офсетний. Гарнітура Times.
Умовн.-друк. арк. 0,9. Тираж 100 пр. Зам. № 0033.

Віддруковано в друкарні ФОП ПАЛИВОДА А. В.
03061, м. Київ, пр-т Відрадний, 95/Е, тел.факс (044) 351-21-90